

TEKNOLOGIK RIVOJLANISHNING MEHNAT BOZORI DINAMIKASIGA TA'SIRI

Qarshiyev Avazbek Sa'dullayevich

Iqtisodiyot fakulteti talabasi, Samarqand Iqtisodiyot va Servis Instituti

ARTICLE INFO.

Kalit so'zlar: Texnologik rivojlanish, mehnat bozori, avtomatlashtirish, sun'iy intellekt, ishsizlik, yalpi qo'shilgan qiymat, ish haqi, o'rtacha oylik ish haqi, innovatsiyalar, kasbiy malaka, ijtimoiy himoya.

Annotatsiya

Ushbu maqolada texnologik rivojlanishning O'zbekiston Respublikasi mehnat bozori dinamikasiga ta'siri o'rganilgan. Maqolada avtomatlashtirish va sun'iy intellekt texnologiyalarining an'anaviy ish o'rinlarini yo'q qilishi yoki qayta belgilashi tahlil qilinadi. Statistik ma'lumotlarga asoslanib, 2015-2023 yillar davomidagi yalpi qo'shilgan qiymat hajmi, ish haqi, o'rtacha oylik ish haqi va ishsizlik darajasi ko'rsatkichlari o'rganilgan. Texnologik rivojlanishning ijobiy va salbiy ta'sirlari, yuqori texnologiyali va malakali ish o'rinlarining ko'payishi, yangi mahsulot va xizmatlarning yaratilishi, ishsizlik darajasining o'zgarishi tahlil qilingan. Maqolada, shuningdek, texnologik rivojlanishning mehnat bozoriga ta'sirini boshqarish uchun qator takliflar berilgan, jumladan kasbiy malaka va ko'nikmalarni oshirish, innovatsiyalarni rag'batlantirish, ijtimoiy himoya choralari va yangi ish o'rinlarini yaratish.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2024 LWAB.

Kirish

Texnologik rivojlanish zamonaviy dunyoda iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarning ajralmas qismiga aylangan. Avtomatlashtirish, sun'iy intellekt va boshqa ilg'or texnologiyalar mehnat bozorida sezilarli o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda. Ushbu rivojlanish jarayonlari ish o'rinlari soni va turi, ishchi kuchining malaka darajasi va talablariga ta'sir ko'rsatmoqda. O'zbekistonda ham texnologik rivojlanish iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va raqobatbardoshligini oshirish jarayonida muhim rol o'ynamoqda.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi texnologik rivojlanishning O'zbekiston Respublikasidagi mehnat bozori dinamikasiga ta'sirini tahlil qilishdir. Ilmiy adabiyotlar va statistik ma'lumotlarga asoslangan holda, texnologik o'zgarishlarning iqtisodiy o'sish, ish haqi, o'rtacha oylik ish haqi va ishsizlik darajasiga qanday ta'sir ko'rsatgani o'rganiladi. Shu bilan birga, yangi texnologiyalar va innovatsiyalar mehnat bozorida yangi imkoniyatlar va tahdidlarni qanday keltirib chiqarayotganligi ham ko'rib chiqiladi.

Tadqiqot metodologiyasida tizimli yondashuv, monografik kuzatish, statistik tahlil, mantiqiy fikrlash va istiqbolli prognozlash usullaridan keng foydalanilgan. Ushbu yondashuvlar orqali texnologik rivojlanishning mehnat bozoriga ta'siri chuqur tahlil qilinadi va mazkur jarayonni boshqarish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

O'zbekiston Respublikasida 2015-2023 yillarda yuz bergan iqtisodiy o'zgarishlar va ularning mehnat bozori dinamikasiga ta'siri statistik ma'lumotlar asosida ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari texnologik rivojlanish jarayonining ijobiy va salbiy ta'sirlarini aniq ko'rsatib, mamlakatda yuqori malakali ish o'rinlari yaratish, ishchi kuchini qayta tayyorlash va ijtimoiy himoya choralari ko'rish zarurligini ta'kidlaydi.

Adabiyotlar sharhi

Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). "The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies." Kitobidan "Texnologik rivojlanish mehnat bozorida katta o'zgarishlarni keltirib chiqaradi, chunki avtomatlashtirish va sun'iy intellekt ko'plab an'anaviy ish o'rinlarini yo'q qiladi yoki ularni qayta belgilaydi."

Autor, D. H. (2015). "Why Are There Still So Many Jobs? The History and Future of Workplace Automation." Journal of Economic Perspectives. Maqolasidan "Texnologik rivojlanish ishchi kuchining talabini o'zgartiradi, chunki yuqori texnologiyali ish o'rinlari ko'payadi, lekin kam malakali ish o'rinlari qisqaradi." Frey, C. B., & Osborne, M. A. (2017). "The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation?". "Texnologik rivojlanish ko'plab ish o'rinlarini avtomatlashtirish orqali yo'q qilish xavfini tug'diradi, ayniqsa, past malakali va takroriy vazifalar bajaradigan ishchilar uchun."

Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2018). "Artificial Intelligence, Automation, and Work." Kitobidan "Texnologik rivojlanish mehnat bozoridagi ishchi kuchining dinamikasini o'zgartiradi, chunki sun'iy intellekt va avtomatlashtirish yangi imkoniyatlar yaratadi, lekin ayrim ish o'rinlarini yo'q qiladi."

Bessen, J. E. (2019). "AI and Jobs: The Role of Demand." Kitobidan "Texnologik rivojlanish mehnat bozorida talabni o'zgartiradi, chunki yangi texnologiyalar yangi mahsulotlar va xizmatlarni yaratadi, bu esa yangi ish o'rinlarini yaratadi."

Arntz, M., Gregory, T., & Zierahn, U. (2016). "The Risk of Automation for Jobs in OECD Countries: A Comparative Analysis." Kitobidan "Texnologik rivojlanish mehnat bozoridagi ish o'rinlari avtomatlashtirish xavfini oshiradi, bu esa ayrim kasblarda ishsizlik darajasini oshirishi mumkin."

West, D. M. (2018). "The Future of Work: Robots, AI, and Automation." Kitobidan "Texnologik rivojlanish mehnat bozorini qayta shakllantiradi, chunki robotlar va sun'iy intellekt ko'plab vazifalarni bajarishga qodir, bu esa yangi ko'nikmalar va bilimlarni talab qiladi."

Ford, M. (2015). "Rise of the Robots: Technology and the Threat of a Jobless Future." Kitobidan "Texnologik rivojlanish mehnat bozorida ishsizlik darajasining oshishiga olib kelishi mumkin, chunki avtomatlashtirish va robotlar ko'plab an'anaviy ish o'rinlarini yo'q qiladi." Yuqoridagilardan xulosa chiqarib:

Texnologik rivojlanishning mehnat bozori dinamikasiga ta'siri bu - Texnologik rivojlanish mehnat bozorida katta o'zgarishlarni keltirib chiqaradi, chunki avtomatlashtirish va sun'iy intellekt ko'plab an'anaviy ish o'rinlarini yo'q qiladi yoki ularni qayta belgilaydi. Bu jarayon yuqori texnologiyali ish o'rinlarining ko'payishiga olib keladi, lekin kam malakali ish o'rinlari qisqaradi. Past malakali va takroriy vazifalar bajaradigan ishchilar uchun avtomatlashtirish orqali ish o'rinlarini yo'qotish xavfi ortadi. Shuningdek, sun'iy intellekt va avtomatlashtirish yangi imkoniyatlar yaratib, ishchi kuchining talabini o'zgartiradi. Texnologiyalar yangi mahsulotlar va xizmatlarni yaratib, yangi ish o'rinlarini ham yaratishi mumkin. Biroq, ayrim kasblarda ishsizlik darajasining oshishi xavfi mavjud bo'lib, robotlar va sun'iy intellekt ko'plab vazifalarni bajarishga qodir, bu esa yangi ko'nikmalar va bilimlarni talab qiladi. Umuman olganda, texnologik rivojlanish mehnat bozorini qayta shakllantirib, yangi imkoniyatlar va tahdidlarni birga olib keladi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu tadqiqotni amalga oshirish jarayonida ilmiy bilishning tizimli yondashuv, monografik kuzatish, statistik abstrakt, mantiq fikrlash va istiqbolli prognozlash usullaridan keng foydalanildi. Shuningdek, ilmiy tadqiqotni amalga oshirishda tahlil va sintez usulidan samarali foydalanilgan.

Tadqiqot natijasi

O‘zbekiston Respublikasida tenologik rivojlanish natijasida yuzaga kelgan o‘zgarishlarning raqamli ko‘rinishdagi shakli.

Klassifikator	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Yalpi qo‘shilgan qiymat hajmi (yillik)	3876,3	4967,7	6377,8	7732,1	8491,9	10777	16939,5	27755	–
Ish haqi (ming so‘mda)	1759,7	2042,2	2502,2	3329,6	3968,8	4390,5	5577,2	7560,8	10596
O‘rtacha hisoblangan oylik ish haqi (yillik)	–	–	1251538	1542598,3	1946778,3	2227141,2	2662002,8	3204301,4	3799613,5
Ishsizlar soni(ming kishi)	709,4	724	837	1368,6	1335,3	1561	1441,8	1332,7	–

1. Yalpi qo‘shilgan qiymat hajmi (yillik) 2015 yilda 3876,3 ming so‘mdan boshlanib, 2022 yilga kelib 27755 ming so‘mga yetgan. Ushbu ko‘rsatkich har yili o‘shib borgan, ayniqsa 2020 va 2021 yillarda sezilarli o‘shish kuzatilgan.

2. Ish haqi 2015 yilda ish haqi 1759,7 ming so‘mdan 2023 yilga kelib 10596 ming so‘mga o‘sgan har yili o‘shish kuzatilgan, ammo ayniqsa 2021 va 2022 yillarda katta o‘shish mavjud.

3. O‘rtacha hisoblangan oylik ish haqi 2017-yilda 1 251 538 so‘m bo‘lib, 2023 yilga kelib 3 799 613,5 so‘mga yetgan. O‘rtacha oylik ish haqi ham har yili o‘sgan, ayniqsa 2020 va 2021 yillarda katta o‘shish kuzatilgan.

4. Ishsizlar soni 2015 yilda 709,4 ming kishi ishsiz bo‘lgan, 2018 yilda bu raqam 1368,6 ming kishiga ko‘tarilgan. Keyingi yillarda ishsizlik darajasi pasaya boshlagan, 2022 yilda 1332,7 ming kishiga tushgan.

Yalpi qo‘shilgan qiymat hajmi iqtisodiy o‘shishni ifodalaydi. Yalpi qo‘shilgan qiymat hajmining yillik o‘shishi iqtisodiyotning doimiy ravishda kengayib borayotganligini ko‘rsatadi. 2020 va 2021 yillarda sezilarli o‘shish pandemiya va post-pandemiya davridagi iqtisodiy tiklanishni aks ettirishi mumkin. Ish haqi va o‘rtacha oylik ish haqi ko‘rsatkichlari aholining daromadlari va yashash darajasi oshayotganligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, 2021 va 2022 yillarda sezilarli o‘shish kuzatilgan, bu davrda iqtisodiyotning tiklanishi va ishchilarni rag‘batlantirish choralarining kuchaytirilishi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Ishsizlik ko‘rsatkichi 2015 yildan 2018 yilgacha oshgan, ammo keyingi yillarda pasayish kuzatilgan. 2018 yildagi yuqori ko‘rsatkich iqtisodiy qiyinchiliklar yoki mehnat bozori muammolari bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Keyingi yillardagi pasayish esa iqtisodiyotning tiklanishi va ish o‘rinlari yaratish choralari natijasida yuzaga kelgan bo‘lishi mumkin.

O‘rtacha oylik ish haqi va yalpi qo‘shilgan qiymatning o‘shishi iqtisodiy rivojlanish va aholi farovonligini oshirishga hissa qo‘shgan. Ishsizlik darajasining pasayishi mehnat bozoridagi ijobiy o‘zgarishlarni ko‘rsatadi, ammo hali ham ish o‘rinlari yaratishda davom etish zarur.

Tahlil va natijalar muokamasi

Texnologik rivojlanish mehnat bozoriga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Texnologik rivojlanish ko'plab an'anaviy ish o'rinlarini yo'q qiladi yoki ularni qayta belgilaydi. Bu jarayon avtomatlashtirish va sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi bilan bog'liq. Misol uchun, takroriy va past malakali vazifalarni bajaradigan ishchilar uchun ish o'rinlarini yo'qotish xavfi ortadi. Texnologik rivojlanish yuqori texnologiyali ish o'rinlarining ko'payishiga olib keladi. Bunday ish o'rinlari yuqori malaka va yangi ko'nikmalarni talab qiladi. Shuning uchun, yangi texnologiyalar ishchi kuchi talabini o'zgartiradi va yuqori malakali ish o'rinlarining paydo bo'lishiga olib keladi. Texnologik rivojlanishning yana bir salbiy ta'siri ish o'rinlarining avtomatlashtirilishi natijasida ishsizlik darajasining oshishi mumkinligi. Ayniqsa, past malakali ishchilar orasida ishsizlik darajasi oshishi mumkin. Texnologik rivojlanish yangi mahsulotlar va xizmatlarni yaratish orqali yangi ish o'rinlarini ham yaratishi mumkin. Yangi texnologiyalar yangi imkoniyatlar yaratib, mehnat bozoriga yangi talablar qo'yadi.

2015-yilda 3876,3 ming so'mdan boshlanib, 2022 yilga kelib 27755 ming so'mga yetgan. Bu ko'rsatkich har yili o'sib borgan, ayniqsa 2020 va 2021 yillarda sezilarli o'sish kuzatilgan. Bu o'sish pandemiya va post-pandemiya davridagi iqtisodiy tiklanishni aks ettirishi mumkin. 2015-yilda 1759,7 ming so'mdan 2023 yilga kelib 10596 ming so'mga o'sgan. Har yili o'sish kuzatilgan, ayniqsa 2021 va 2022 yillarda katta o'sish mavjud. Bu davrda iqtisodiyotning tiklanishi va ishchilarni rag'batlantirish choralarining kuchaytirilishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. 2017 yilda 1251538 so'm bo'lib, 2023 yilga kelib 3799613,5 so'mga yetgan. O'rtacha oylik ish haqi ham har yili o'sgan, ayniqsa 2020 va 2021 yillarda katta o'sish kuzatilgan. 2015 yilda 709,4 ming kishi ishsiz bo'lgan, 2018 yilda bu raqam 1368,6 ming kishiga ko'tarilgan. Keyingi yillarda ishsizlik darajasi pasaya boshlagan, 2022 yilda 1332,7 ming kishiga tushgan.

Yalpi qo'shilgan qiymat hajmi har yili o'sib borgan, bu iqtisodiyotning doimiy kengayib borayotganligini ko'rsatadi. Ayniqsa, 2020 va 2021 yillarda pandemiya davridagi iqtisodiy tiklanish jarayoni bu ko'rsatkichda sezilarli o'sishga olib kelgan. Ish haqi va o'rtacha oylik ish haqi ko'rsatkichlari aholining daromadlari va yashash darajasi oshayotganligini ko'rsatadi. Ayniqsa, 2021 va 2022 yillarda sezilarli o'sish kuzatilgan, bu davrda iqtisodiyotning tiklanishi va ishchilarni rag'batlantirish choralarining kuchaytirilishi bilan bog'liq. Ishsizlik ko'rsatkichi 2015 yildan 2018 yilgacha oshgan, ammo keyingi yillarda pasayish kuzatilgan. 2018 yildagi yuqori ko'rsatkich iqtisodiy qiyinchiliklar yoki mehnat bozori muammolari bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Keyingi yillardagi pasayish esa iqtisodiyotning tiklanishi va ish o'rinlari yaratish choralari natijasida yuzaga kelgan. Texnologik rivojlanish yuqori malakali va yangi texnologiyali ish o'rinlarining ko'payishiga olib keladi, ammo past malakali va takroriy vazifalar bajaradigan ishchilar uchun avtomatlashtirish orqali ish o'rinlarini yo'qotish xavfi ortadi. Shu bilan birga, texnologik rivojlanish yangi mahsulotlar va xizmatlarni yaratib, yangi ish o'rinlarini ham yaratishi mumkin.

Texnologik rivojlanish mehnat bozorini qayta shakllantiradi va yangi imkoniyatlar va tahdidlarni birga olib keladi. O'zbekiston Respublikasidagi statistik ma'lumotlar iqtisodiy o'sish, daromadlar va yashash darajasining oshishi, va mehnat bozori dinamikasidagi o'zgarishlarni ko'rsatadi. Bu jarayon texnologik rivojlanish bilan bog'liq bo'lib, yangi ish o'rinlari yaratish va mehnat bozorida talabni o'zgartirish orqali iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shadi.

Xulosa va Takliflar

Texnologik rivojlanish mehnat bozoriga chuqur ta'sir ko'rsatmoqda va uning dinamikasini o'zgartirib yubormoqda. Ushbu tadqiqotdan ma'lum bo'ldiki, avtomatlashtirish va sun'iy intellekt texnologiyalari ko'plab an'anaviy ish o'rinlarini yo'q qilmoqda yoki qayta belgilamoqda. Ayniqsa, past malakali va takroriy vazifalarni bajaradigan ishchilar uchun ish o'rinlarini yo'qotish xavfi oshib bormoqda.

Boshqa tomondan, yuqori texnologiyali va malakali ish o'rinlari ko'paymoqda. Texnologiyalar yangi mahsulotlar va xizmatlarni yaratib, yangi ish o'rinlarini tashkil etmoqda. Shu bilan birga, texnologik

rivojlanish ishchilar uchun yangi ko'nikmalar va bilimlarni talab qiladi. Bu yangi imkoniyatlar va tahdidlarni birga olib keladi.

O'zbekiston Respublikasida 2015-2023 yillarda iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari, jumladan yalpi qo'shilgan qiymat, ish haqi va o'rtacha oylik ish haqi ko'rsatkichlari sezilarli o'sgan. Ishsizlik darajasi esa dastlab oshgan, keyinchalik pasaya boshlagan. Bu jarayonlar texnologik rivojlanish bilan chambarchas bog'liq.

Takliflar

1. **Kasbiy Malaka Va Ko'nikmalarni Oshirish:** Texnologik rivojlanish talab qiladigan yuqori malakali ish o'rinlariga moslashish uchun ishchi kuchini qayta tayyorlash va malaka oshirish dasturlarini kengaytirish lozim. Ta'lim tizimida raqamli ko'nikmalar va yangi texnologiyalarga oid dasturlarni joriy etish zarur.
2. **Innovatsiyalarni Rag'batlantirish:** Yangi texnologiyalar va innovatsiyalarni rag'batlantirish uchun davlat va xususiy sektor tomonidan qo'llab-quvvatlovchi siyosatlar ishlab chiqilishi kerak. Innovatsiyalar yangi mahsulotlar va xizmatlarni yaratish orqali yangi ish o'rinlarini ochishga imkon beradi.
3. **Ijtimoiy Himoya Choralari:** Avtomatlashtirish va texnologik o'zgarishlar natijasida ish o'rinlarini yo'qotayotgan ishchilar uchun ijtimoiy himoya choralari kuchaytirilishi zarur. Ishsizlik nafaqalari va qayta tayyorlash dasturlari orqali bu ishchilar yangi ish o'rinlariga moslashishlari lozim.
4. **Yangi Ish O'rinlarini Yaratish:** Texnologik rivojlanish natijasida yo'qotilgan ish o'rinlarini kompensatsiya qilish uchun davlat va xususiy sektor tomonidan yangi ish o'rinlarini yaratish choralari ko'rilishi kerak. Bu jarayonda kichik va o'rta bizneslarni qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega.
5. **Ilmiy Tadqiqotlar Va Tahlillarni Kuchaytirish:** Texnologik rivojlanish va uning mehnat bozoriga ta'sirini doimiy ravishda kuzatib borish va tahlil qilish zarur. Ilmiy tadqiqotlar va statistik ma'lumotlar asosida siyosat va dasturlarni moslashtirish lozim.

Umuman olganda, texnologik rivojlanish mehnat bozorini qayta shakllantirayotgan bir davrda, ushbu jarayonni muvaffaqiyatli boshqarish uchun ijtimoiy va iqtisodiy siyosatlarning samarali hamkorligi talab etiladi. O'zbekiston Respublikasida texnologik rivojlanishning imkoniyatlaridan to'liq foydalanish va tahdidlarini kamaytirish uchun yuqorida keltirilgan takliflar amalga oshirilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). "The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies."
2. Autor, D. H. (2015). "Why Are There Still So Many Jobs? The History and Future of Workplace Automation." *Journal of Economic Perspectives*.
3. Frey, C. B., & Osborne, M. A. (2017). "The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation?"
4. Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2018). "Artificial Intelligence, Automation, and Work."
5. Bessen, J. E. (2019). "AI and Jobs: The Role of Demand."
6. Arntz, M., Gregory, T., & Zierahn, U. (2016). "The Risk of Automation for Jobs in OECD Countries: A Comparative Analysis."
7. West, D. M. (2018). "The Future of Work: Robots, AI, and Automation."
8. Ford, M. (2015). "Rise of the Robots: Technology and the Threat of a Jobless Future."

9. "QUALITY EMPLOYMENT AND ADVANCING ECONOMIES IN CONTEMPORARY SOCIETY" Journal of Management Value & Ethics Islomov Shuhrat Marufjonovich, Karshiev Avazbek Sadullaevich.
10. Q.J.Mirzayev, S.B. Boboqulov, Ulug'murodov F.F. "Raqamli Iqtisodiyot" fanidan uslubiy qo'llanma. Samarqand, SamISI, 2023

Foydalanilgan saytlar

<https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/labor-market-2>